

Analityczny anarchizm – cele, przedmiot i metody badań empirycznych nad stanami natury

Dla zrozumienia tego co jest [...] konieczne jest zrozumienie o wiele liczniejszych przypadków tego, czego nie ma. Jest tak dlatego, że społeczeństwo mogło próbować wcześniej innych, alternatywnych rozwiązań, które zawiodły. Nie ma też żadnej pewności, że rozwiązania odpowiednie dla jednego środowiska ekonomicznego lub społecznego mogą być odpowiednie dla innego.

V.L. Smith¹

I. Analityczny anarchizm to interdyscyplinarny nurt badawczy rozwijany na styku antropologii prawa i nowej ekonomii instytucjonalnej, którego przedmiotem jest kooperacja w warunkach braku państwa. Badania te dotyczą zarówno zachowań jednostkowych, jak i funkcjonowania bezosobowych łańdów rynkowych – złożonych struktur instytucjonalnych spontanicznie wyłaniających się na gruncie dobrowolnych interakcji podmiotów działających we własnym interesie. Analityczni anarchiści starają się ustalić warunki, zakres i formy współpracy w społecznościach bezpaństwowych, odtworzyć mechanizmy kształtowania się emergentnego ładu, określić możliwe przyczyny załamania się kooperacji oraz zidentyfikować metody radzenia sobie z konfliktami w sytuacji niemożności odwołania się przez zwaśnione strony do instytucji państwa.

Większość badań prowadzonych w ramach analitycznego anarchizmu ma charakter pozytywny – mają na celu wyjaśnienie stanu zastanego - jednak ich wyniki są coraz częściej wykorzystywane na gruncie ekonomii oraz doktryn polityczno-prawnych do konstruowania i oceny postulatów o charakterze normatywnym. W ostatnich latach posłużyły one m.in. do podważania teorii konkurencji doskonałej, zakwestionowania fundamentów teorii dóbr publicznych oraz formułowania postulatów prywatyzacji i urynkowienia usług uznawanych tradycyjnie za wyłączną domenę państwa. Zrozumienie funkcjonowania stanu natury ma również istotne znaczenie dla projektowania systemów gospodarczych, w tym zwłaszcza wyznaczania możliwych dróg rozwoju tzw. państw upadłych, rejonów pozbawionych efektywnych struktur instytucjonalnych, których mieszkańcy żyją w warunkach *de facto* bezpaństwowych.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie powodów prowadzenia badań empirycznych nad stanami natury, wskazanie historycznych i współczesnych przykładów emergentnego ładu, krótkie przedstawienie metod badawczych wykorzystywanych przez analitycznych anarchistów oraz zasygnalizowanie wpływu prowadzonych przez nich badań na postulaty zgłaszane w ramach ekonomii normatywnej i doktryn polityczno-prawnych.

II. Zdaniem Roberta Nozicka, autora słynnej rozprawy *Anarchia, państwo, utopia* powszechnie uznawanej za dzieło, które zrewitalizowało filozofię polityczną w drugiej połowie XX wieku, najbardziej fundamentalnymi pytaniami teorii odnoszących się do polityki są te, dotyczące kwestii

---

¹ V.L. Smith, *Racjonalność w ekonomii*, Warszawa 2013, s. 41.

legitymizacji i pochodzenia państwa – czy gdyby państwo nie istniało, musiałoby zostać wymyślone, czy jest ono potrzebne i czy trzeba było je świadomie stworzyć?². Wszelkie pytania dotyczące roli państwa w kształtowaniu stosunków jednostkowych i społecznych, zakresu podejmowanych przez nie działań, jego ustroju *etc.* muszą mieć charakter wtórny wobec rozstrzygnięcia powyższych zagadnień, jeśli bowiem nie da się usprawiedliwić istnienia władzy politycznej, nie da się również usprawiedliwić polityki (zinstytucjonalizowanego przymusu)³.

Pragnąc wyznaczyć granice ingerencji władzy w życie jednostek, Nozick podjął się krytycznej analizy postulatów indywidualistycznych anarchistów twierdzących, iż społeczności bezpieczeństwa są w stanie pokojowo rozstrzygać nieuchronne konflikty interesów, odwołując się do prywatnych mechanizmów tworzenia, stosowania i egzekwowania prawa⁴. Konkluzja jego rozważań znacznie odbiegała zarówno od poglądów anarchistów, jaki i większości ich ideowych oponentów - państwo choć niekonieczne jest nieuniknione. Na postulowanym przez anarchistów wolnym rynku usług policyjno-sądowych na skutek działania spontanicznych mechanizmów wymykających się kontroli jednostkowej – mechanizmu ekonomii skali i efektu sieciowego - niechybnie powstanie dominująca agencja ochrony, która ma moralny obowiązek przekształcenia się w państwo minimalne, jedyne mogące posiadać moralną legitymizację do sprawowania władzy.

Rozważania Nozicka oparte były na teorii racjonalnego wyboru, miały charakter wyjaśniający i dotyczyły hipotetycznego stanu natury. Jego zdaniem, przeprowadzone przez niego analizy dowodziły, iż państwo „nocny stróż” stanowi wyraźną poprawę nawet w stosunku do najbardziej pożądaną spośród wszystkich realistycznych wersji anarchii, tj. sytuacji bezpieczeństwa, w której „ludzie generalnie przestrzegają moralnych ograniczeń i na ogół działają tak, jak powinni”⁵. Nozick nie był oczywiście pierwszą osobą, która dokonała krytycznej rekonstrukcji stanu natury przy pomocy narzędzi badawczych dostarczonych przez współczesne nauki społeczne, jednak z uwagi na zajmowaną przez niego pozycję profesora prestiżowego Uniwersytetu Harvarda, rygor wywodu i charakterystyczną dla filozofii analitycznej drobiazgowość rozważań, jego uwagi spotkały się z znacznie większym zainteresowaniem badaczy, niż wcześniejsze próby podejmowane przez autorów spoza głównego nurtu⁶.

Uznanie dla argumentacji Nozicka nie było jednak jednoznaczne z jej akceptacją. Zarówno

---

² R. Nozick, *Anarchia, państwo, utopia*, Warszawa 1999, s. 17.

³ *Ibidem*, s. 18-20. Szerzej na ten temat M. Huemer, *The Problem of Political Authority: An Examination of the Right to Coerce and the Duty to Obey*, New York 2012.

⁴ Odnośnie do poglądów indywidualistycznych anarchistów na funkcjonowanie bezpieczeństwa systemu prawnego zob. *Anarchy and the Law. The Political Economy of Choice*, red. E.P. Stringham, London 2007; B.L. Benson, *The Enterprise of Law. Justice Without the State*, San Francisco 1990; R.E. Barnett, *The Structure of Liberty. Justice and the Rule of Law*, Oxford 2000; G. Chartier, *Anarchy and Legal Order: Law and Politics for a Stateless Society*, Cambridge 2012.

⁵ R. Nozick, *Anarchia...*, s. 19.

⁶ Zob. W. Gogłoz, *Policentryczny porządek konstytucyjny - zarys historii idei* (w:) M. Maciejewski, M. Marszał, M. Sadowski (red.), *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*, Wrocław 2014, s. 345-361.

jego pozytywne wyjaśnienie państwa „na zasadzie niewidzialnej ręki”, jak i normatywna konkluzja jakoby żadna władza polityczna wykraczająca w swych działaniach poza ochronę jednostek przed agresją ze strony osób trzecich nie mogła posiadać moralnej legitymizacji spotkała się z licznymi głosami krytyki⁷. Polemiki prowadzone na gruncie pierwszego z tych obszarów – funkcjonowania stanu natury w świetle teorii racjonalnego wyboru – doprowadziły z czasem do wyłonienia się nowego nurtu badań, który ekonomista Peter Boettke nazwał analitycznym anarchizmem⁸.

W przeciwieństwie do przedstawicieli dwóch pozostałych nurtów anarchizmu wyróżnionych przez Boettke - anarchizmu utopijnego i rewolucyjnego – analityczni anarchiści koncentrują się przede wszystkim na analizach mających walor wyjaśniający, nie zaś normatywny i jedynie okazjonalnie wygłaszają uwagi o charakterze postulatycznym. Głównym celem prowadzonych przez nich badań jest analizowanie zachowań społecznych zachodzących w środowiskach wolnych od sformalizowanych norm narzucanych przez podmioty wypełniające Weberowską definicję państwa, bądź też takich, w które takowe normy istnieją, lecz z uwagi na słabość, bądź niechęć państwa nie są egzekwowane. Szczególną uwagę przywiązują oni przy tym do analizowania nieformalnych reguł postępowania odnoszących się do stałości posiadania, przenoszenia własności za zgodą osoby uprawnionej i spełniania przyrzeczeń – trzech podstawowych instytucji, na których – jak głosi David Hume - „oparty jest całkowicie pokój i bezpieczeństwo w społeczności ludzkiej”⁹.

W swym pozytywnym wymiarze analizy te mają pomóc w rozwiązaniu problemu nurtującego badaczy co najmniej od czasów Oświecenia – w jaki sposób działania autonomicznych jednostek kierujących się własnym interesem i nieznajdujących się pod stałym nadzorem, układają się w stan równowagi, który nie mieszcząc się w planach żadnej z nich, jest korzystny dla całej społeczności? Słynna metafora Adama Smitha sugerującego, iż chęć poprawy własnej sytuacji, prowadzi jednostki niczym „niewidzialna ręka” do promocji interesu społecznego¹⁰ – mimo jej fundamentalnego znaczenia dla nauk społecznych – została poddana przez główny nurt ekonomii zaskakująco niewielkiej liczbie badań empirycznych, zaś próby jej modelowania opierają się zazwyczaj na całkowicie nierealnych założeniach, z których część służy zaprzeczeniu tezy szkockiego ekonomisty o możliwości osiągnięcia kooperacji bez zewnętrznej koordynacji (zob. punkt V). W wymiarze normatywnym analityczni anarchiści dążą do udzielenia odpowiedzi na pytania Nozicka dotyczące pochodzenia, legitymizacji i konieczności istnienia państwa w oparciu o empiryczne badania nad stanami natury oraz komparatystykę zdolności adaptacyjnych

---

⁷ Zob. np. A.R. Lacey, *Robert Nozick*, Chesham 2001, s. 52-65 i przywoływane tam pozycje literatury przedmiotu.

⁸ P.J. Boettke, *Anarchism as a Progressive Research Program in Political Economy* (w:) E.P. Stringham (red.), *Anarchy, State and Public Choice*, Cheltenham 2005, s. 206-219.

⁹ D. Hume, *Traktat o naturze ludzkiej*, (Księga III, rozdz. VI).

¹⁰ A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, Warszawa 2007, t.2, s. 40.

historycznych ustrojów społecznych¹¹.

Za prekursorów tego nurtu uznaje się Murray'a N. Rothbarda i Davida D. Friedmana, akademickich ekonomistów, którzy propagując policentryczny porządek konstytucyjny – ustrój oparty na współistnieniu na tym samym terenie wielu konkurujących ze sobą prywatnych jurysdykcji - oraz analizując historyczne przykłady jego funkcjonowania położyli fundament pod pozytywne analizy stanu anarchii¹². Głównymi współczesnymi przedstawicielami analitycznego anarchizmu są ekonomiści Vernon L. Smith (laureat ekonomicznej Nagrody Nobla z 2002 roku), Bruce L. Benson, Peter T. Leeson, Anthony de Jasay, Edward P. Stringham, Bart J. Wilson, Benjamin Powell i Chris Coyne oraz prawnicy Tom W. Bell, John Hasnas, Todd Zywicki i Gerard Casey¹³.

Większość wymienionych wyżej badaczy podejmując rozważania o charakterze normatywnym głosi poglądy plasujące ich w gronie zwolenników anarcho-kapitalizmu, doktryny polityczno-prawnej głoszącej potrzebę depolityzacji i urynkowienia prawa¹⁴. Nie wszystkie osoby podejmujące w swych pracach zagadnienia zaliczane do obszaru zainteresowań analitycznego anarchizmu są jednak anarchistami w sensie doktrynalnym. Część autorów kojarzonych z tym nurtem nie negując możliwości pokojowego funkcjonowania małych odizolowanych społeczności bezpieczeństwa, bądź też nawet większych społeczności policentrycznych działających „w cieniu państwa”, odrzuca anarchizm jako praktyczny model społeczny dla dużych rozwiniętych społeczeństw kapitalistycznych. Do tak rozumianych zwolenników analitycznego anarchizmu możemy zaliczyć m.in Elinor Ostrom (laureatkę ekonomicznej Nagrody Nobla z 2009 roku), Jacka Hirshleifera, Roberta C. Ellicksona, Avnera Greifa oraz Anavisha K. Dixita¹⁵. Motywem ich badań nad stanami natury jest chęć poznania mechanizmów społecznej kooperacji w warunkach braku bądź niewydolności instytucji publicznych.

Na gruncie standardowego modelu nauk społeczno-ekonomicznych¹⁶ powszechnie przyjmuje się, iż normy prawne tworzone przez państwo ukierunkowane są na realizację dobra wspólnego, zaś ich egzekucja jest szybka, bezstronna i odbywa się przy minimalnych kosztach dla stron. Takiemu obrazowi może odpowiadać jednak jedynie bardzo niewielka część współczesnych

---

¹¹ P. Boettke, C. Coyne, P.T. Leeson, *Comparative Historical Political Economy*, Journal of Institutional Economics 2013, vol 9, nr 3, s. 285-301.

¹² Zob. zwł. M.N. Rothbard, *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, New York 1973; D.D. Friedman, *The Machinery of Freedom. Guide to a Radical Capitalism*, wyd. drugie rozszerzone, La Salle 1989.

¹³ Zob. prace przywoływane w dalszej części niniejszego artykułu.

¹⁴ Zob. np. B. Caplan, *The Economics of Non-State Legal Systems*, London 1997.

¹⁵ Zob. np. E. Ostrom, *Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems*, American Economic Review 2010, vol 100, nr 3, s. 641–672; J. Hirshleifer, *Anarchy and its Breakdown*, Journal of Political Economy 1995, vol. 103, nr 1, s. 26-52; R.C. Ellickson, *A Hypothesis of Wealth-Maximizing Norms: Evidence from the Whaling Industry*, Journal of Law, Economics and Organization 1989, vol. 5, nr 1, s. 83-97; A. Greif, *Institutions and the Path to the Modern Economy*, Cambridge 2006; A.K. Dixit, *Lawlessness and Economics: Alternative Modes of Governance*, Princeton 2007.

¹⁶ Zob. V.L. Smith, *Racjonalność...*, s. 15 i n.

wysocerozwiniętych demokracji typu zachodniego, a nawet one zmagają się z licznymi problemami w sferze efektywności działania policji i sądów¹⁷. Niemal wszystkie przeszłe państwowe systemy prawne, jak i większość obecnie istniejących działa(ły) w sposób wolny, kosztowny, stronniczy, skorumpowany, bądź też całkowicie nieudolny, a niekiedy i niedostępny dla licznych grup społecznych. Stąd też badanie tego rodzaju społeczności wymaga odrzucenia konwencjonalnych modeli i poszukiwania endogenicznych mechanizmów kooperacji¹⁸.

Szczególne zainteresowanie empirycznymi badaniami nad stanami natury wykazują autorzy związani z wirgińską szkołą ekonomii politycznej, z jej najwybitniejszymi przedstawicielami – Jamesem M. Buchananem (laureatem ekonomicznej Nagrody Nobla z 1986 roku), Gordonem Tullockiem, Winstonem Bushem i Viktorem J. Vanbergiem - na czele¹⁹. Rozwinięta przez nich teoria publicznego wyboru wskazuje na zawodność polityki (*political failure*) w większości obszarów jej działania, podkreślając jednocześnie rolę nieformalnych koalicji i jednostkowych zachowań w kształtowaniu ładu społecznego, prawnego i ekonomicznego²⁰. Dążąc do zrekonstruowania całokształtu instytucjonalnego porządku w oparciu o badania behawioralne²¹ przedstawiciele szkoły wirgińskiej regularnie spotykają się z przykładami samoregulujących się działań. Jak stwierdza nestor tej szkoły James Buchanan, „znaczna część aktywności ludzkiej rozgrywa się na gruncie, który określam mianem <<uporządkowanej anarchii>>, tj. sytuacji w której obserwujemy funkcjonalny ład przy jednoczesnym braku jakichkolwiek formalnych norm regulujących zachowania. Jak w ogóle działa taka uporządkowana anarchia? [...] Strony wchodzące ze sobą w interakcje decydują się ograniczyć zakres dostępnych dla nich wyborów, w taki sposób, by ich efekty miały niezazębiający się, a co za tym i niekonfliktowy charakter”²². Działania te stanowią niezbędny fundament dla funkcjonowania wszelkich instytucji tworzonych przez ludzi, stąd też poznanie rządzących nimi mechanizmów musi zdaniem Buchanana być kluczowym elementem każdego projektu badawczego podejmowanego w ramach konstytucyjnej ekonomii politycznej²³.

Do podobnego wniosku doszedł inny noblista blisko związany ze szkołą wirgińską Vernon L. Smith, badający mechanizmy wyłaniania się na gruncie wielokrotnie powtarzanej wymiany osobistej bezosobowego ładu rynkowego. Większość teorii dotyczących wymiany rynkowej opiera

¹⁷ Zob. np. B.L. Benson, *The Enterprise...*, s. 87-175.

¹⁸ A.K. Dixit, *Lawlessness...*, s. 3.

¹⁹ B. Powell, E.P. Stringham, *Public Choice and the Economic Analysis of Anarchy: a Survey*, Public Choice 2009, nr 140, s. 503-538 i przytaczane tam pozycje innych autorów. Szerzej na temat szkoły wirgińskiej w J. Miklaszewska, *Filozofia a ekonomia. W kręgu teorii publicznego wyboru*, Kraków 2001.

²⁰ *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, red. J. Wilkin, Warszawa 2005.

²¹ J.M. Buchanan, *The Demand and Supply of Public Goods*, Indianapolis 1999, s. 5.

²² *Idem*, *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviatan*, Indianapolis 1994, s. 132.

²³ S. Voigt, *Constitutional Political Economy: Analyzing Formal Institutions at the Most Basic Level* (w:) E. Brousseau, J.M. Glachant (red.), *New Institutional Economics. A Handbook*, Cambridge 2008, s. 363-388.

się na założeniu, iż warunkiem *sine qua non* funkcjonowania rynków jest istnienie egzogenicznych wobec nich instytucji stojących na straży własności, pewności transferu i przestrzegania umów, zwykle utożsamianych z państwem i tworzonym przezeń prawem. W takim ujęciu rynek jest pochodną państwa i nie może bez niego funkcjonować²⁴. Opierając się na badaniach antropologicznych, jak i przeprowadzonych eksperymentach ekonomicznych Smith twierdzi jednak, iż istnienie sformalizowanego ładu instytucjonalnego, określanego przez niego mianem konstruktywistycznego, jest uzależnione od wcześniejszego upowszechnienia się w danej społeczności konwencji wspierających kooperację, dla których podstawą jest wzajemność (ład ekologiczny). Jak twierdzi, bez spoiwa społecznego w postaci nieformalnych norm powstrzymujących ludzi od krótkowzrocznych działań o charakterze oportunistycznym – używając terminologii teorii gier zdrady - „nie byłoby możliwe unikanie olbrzymich kosztów nadzoru i kosztów egzekwowania prawa. Gdyby każdy jawny lub dorozumiany kontrakt wymagał pilnowania zasobów w celu zagwarantowania ich efektywnego wykorzystania, to korzyści w postaci wzrostu efektywności w wyniku zwiększenia się specjalizacji i wymiany mogłyby zostać pochłonięte przez te wspierające koszty. W tym sensie nieformalne reguły dotyczące praw własności lub normy moralne odnoszące się do zobowiązań społecznych - nie zabijaj, nie kradnij, nie mów fałszywego świadectwa, nie cudzołóż, nie pożądam tego co należy do bliźniego - bardzo sprzyjają tworzeniu bogactwa przez pogłębianie się specjalizacji, która jest możliwa dzięki osobowej wymianie społecznej oraz rozszerzonemu łaadowi rynkowemu”²⁵. Badania przeprowadzone przez inną przedstawicielkę szkoły wirgińskiej Claudię Williamson sugerują, iż wspomniane przez Smitha nieformalne normy społeczne mogą mieć nawet większe znaczenie dla poziomu dobrobytu niż formalne instytucje²⁶. Nie powinno zatem zaskakiwać, iż badacze związani ze szkołą wyboru publicznego i ekonomią eksperymentalną uznają za jedno z najdonioślejszych wyzwań nauk społecznych ustalenie w jaki sposób powstają i upowszechniają się konwencje składające się na swoistą „ideologię uczciwości”, dominujący zespół norm i praktyk postępowania, sprawiających, że zdecydowana większość uczestników wymiany społecznej – dwuosobowych gier w postaci ekstensywnej – nie znajdując się stale pod nadzorem ze strony państwa „gra” zwyczajowo w handel, nie zaś w kradzież²⁷.

Analityczny anarchizm jest zatem ponad wszystko inną próbą określenia źródeł ładu społecznego, zidentyfikowania mechanizmów kształtowania i rozpowszechniania się

---

²⁴ Zob. np. D. Kelley, *The Necessity of Government*, The Freeman 1974, nr 4, s. 243-248.

²⁵ V.L. Smith, *Racjonalność...*, s. 11.

²⁶ C.R. Williamson, *Informal Institutions Rule: Institutional Arrangements and Economic Performance*, Public Choice 2009, vol. 139, nr 3, s. 371-387.

²⁷ V.L. Smith, *Racjonalność...*, s. 232 i n. Temu celowi służy czasopismo naukowe wydawane przez George Mason University – najważniejszy ośrodek badawczy szkoły wirgińskiej - *Studies in Emergent Order*, zob. <http://studiesinemergentorder.org/> (stan z dnia 12.07.2014).

przyjmowanych na zasadzie wzajemności norm rządzących relacjami interpersonalnymi i użytkowaniem zasobów, bez których niemożliwe jest istnienie jakiegokolwiek trwałej instytucji, w tym państwa.

III. Badania podejmowane przez przedstawicieli analitycznego anarchizmu dotyczą dwóch poziomów interakcji, które za Anthony'm de Jasay'em przyjęto określać w literaturze łaodem pierwszego i drugiego stopnia²⁸. Przedmiotem pierwszego z nich są mechanizmy kształtowania się podstawowych norm społecznych - proces, który za sprawą Friedricha von Hayeka zaczęto powszechnie określać mianem katalaksji (od greckiego καταλλάσσω – dosł. „czynić z osoby obcej przyjaciela”)²⁹. Ład drugiego stopnia obejmuje instytucjonalną nadbudowę nad owymi normami i służy zapewnianiu ich egzekucji.

Niewątpliwie najbardziej doniosłymi badaniami dotyczącymi ładu społecznego pierwszego stopnia są te dotyczące własności – jej pochodzenia, pierwotnej dystrybucji i metod ochrony. Będąc jednym z tzw. ludzkich uniwersaliów – cech występujących u wszystkich społeczności znanych antropologom³⁰ - jest ona powszechnie uznawana za najbardziej elementarny mechanizm określania praw jednostkowych i zapobiegania konfliktom między ludźmi. Jednocześnie jako instytucja znacznie starsza od państwa - powstała na długo przed ukształtowaniem się pierwszych cywilizacji agrarnych - może ona być traktowana i analizowana jako niezależne od niego w znacznym stopniu źródło ładu społecznego³¹.

W standardowym modelu nauk społeczno-ekonomicznych pochodzenie własności prywatnej tłumaczy się przy pomocy teorii rozwiniętej przez Harolda Demsetza, zgodnie z którą zasoby zaczną podlegać zawłaszczeniu, gdy korzyści z internalizacji efektów zewnętrznych przekroczą wysokość poniesionych nakładów (np. gdy koszty ogrodzenia pastwiska na terenach osadniczych okażą się niższe niż zyski płynące z wykluczenia osób trzecich z możliwości wypasania na nim bydła)³². Teorię tą określa się mianem naiwnej z uwagi na fakt, iż pomija ona rolę państwa w procesie powstawania własności, a tym samym nie uwzględnia kosztów instytucjonalnych³³. Ograniczenia te nie mają jednakże znaczenia w odniesieniu do społeczności bezpaństwowych, stąd też założenia Demsetza są powszechnie wykorzystywane do odtwarzania przebiegu kształtowania

---

²⁸ A. de Jasay, *Who Gave Us Order? On Exclusion, Enforcement, and its Wherewithal* (w:) G. Radnitzky (red.), *Values and the Social Order*, t. 3 *Voluntary versus Coercive Orders*, Avebury 1997, s. 77-90.

²⁹ F.A. von Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, Chicago 1976, t. 2, s. 108-109.

³⁰ D.E. Brown, *Human Universals*, New York 1991.

³¹ Zob. np. teksty zebrane w *Property Rights. Cooperation, Conflict, and Law*, red. T.L. Anderson, F.S. McChesney, Princeton 2002.

³² H. Demsetz, *Toward a Theory of Property Rights*, *American Economic Review* 1967, vol. 57, nr 2, s. 347-359.

³³ P. Eggertsson, *Economic Behavior and Institutions: Principles of Neoinstitutional Economics*, Cambridge 1990, s. 250.

się własności prywatnej w społecznościach pierwotnych i antycznych cywilizacjach³⁴. Badania prowadzone przez analitycznych anarchistów nakazują jednak zachowanie daleko idącego sceptycyzmu w stosunku do tej teorii i opartych na niej rekonstrukcji historycznych. Szczególne wątpliwości autorów prowadzących pozytywne analizy stanów natury wzbudza kwestia braku wyjaśnienia dlaczego osoby wykluczone z korzystania zawłaszczonego zasobu miałyby zaakceptować ten fakt bez sprzeciwu. W stosunku do realnie istniejących zasobów naturalnych nie da się wszak zachować *proviso* Locke'a, nakazującego prawowitemu właścicielowi „pozostawienie jeszcze dla innych nie gorszych dóbr wspólnych”³⁵. Z kolei twierdzenie Demsetza wskazującego, że zawłaszczenie prowadząc do bardziej efektywnej alokacji dóbr przynosi korzyści całej społeczności, nie uwzględnia oczywistej konsekwencji, iż jej *konkretni* członkowie mogli na skutek tego zawłaszczenia ponieść straty. Stąd też analityczni anarchiści poszukują wyjaśnienia akceptacji pierwotnego zawłaszczenia mającego charakter nie teleologiczny lecz behawioralny.

W literaturze przedmiotu wysuwanych jest cały szereg teorii dotyczących powodów, dla których proces wyłączenia zasobów z użytku wspólnego - nawet jeśli nie przebiegał w sposób bezkonfliktowy - nie pogrążył społeczności funkcjonujących w stanie natury w *bellum omnium contra omnes*, lecz rozdzielając „moje od twojego” przyczynił się do wyraźnego określenia zakresu swobody działania jednostek, kładąc tym samym fundament pod elementarny ład społeczny. Można w tym względzie wskazać m.in. na pogląd Anthony de Jasay'a, który wychodząc ze *stricte* Hobbesowskich przesłanek dopatruje się w akceptacji pierwotnego zawłaszczenia spontanicznej konwencji stabilizującej aktualny stan posiadania, wytłumaczenie Davida D. Friedmana dowodzącego, iż zgoda na objęcie wyłączną własnością wytworów własnej pracy i stale użytkowanych dóbr naturalnych o wyraźnie określonych atrybutach/granicach stanowi pierwotny punkt ogniskowy (w teorii gier stan porozumienia osiągniany przez osoby nie będące w stanie komunikować się ze sobą), tezę Viktora J. Vanberga i Jamesa M. Buchanana sugerującą, iż uznanie własności jest wynikiem dobrowolnego przyjęcia przez podmioty konkurujące o ograniczone zasoby strategii działania redukującej koszty konfliktu (przemoc – tak agresywna, jak i defensywna - prowadzi do marnotrawienia dóbr), czy w końcu cały szereg prac autorów wskazujących na ewolucyjne korzenie zarówno potrzeby posiadania zasobów na wyłączność, jak i powstrzymywania się od nieuzasadnionych ataków na dobra znajdujące się pod cudzą kontrolą³⁶. Wyjaśnienia te choć

---

³⁴ Zob. np. T.L. Anderson, P.J. Hill, *The Evolution of Property Rights: A Study of the American West*, Journal of Law and Economics 1975, vol. 18, nr 1, s. 163-179.

³⁵ J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, Warszawa 1992, s. 184.

³⁶ Zob. odpowiednio A. de Jasay, *Against Politics. On Government, Anarchy, and Order*, London 1997, s. 193-202; D.D. Friedman, *A Positive Account of Property Rights*, Social Philosophy and Policy 1994, vol. 11, nr 2, s. 1-16; V.J. Vanberg, J.M. Buchanan, *Rational Choice and Moral Order*, Analyse und Kritik 1988, nr 10, s. 138 – 160; W. Załuski, *O prawie własności z perspektywy ewolucyjnej* (w:) Z. Władek, J. Stelmasiak W. Gogłóza, K. Kukuryk, (red.), *Księga życia i twórczości. Księga pamiątkowa dedykowana Romanowi A. Tokarczykowi*, tom V Prawo, Lublin 2013, s. 382-391 i przywoływane tam pozycje innych autorów.

konkurencyjne, nie są ze sobą sprzeczne, a ich wspólną cechą jest ich endogeniczny oraz emergentny charakter. Na ich gruncie własność prywatna, w swym pierwotnym, behawioralnym wymiarze, jest spontaniczną konwencją, która za sprawą szeregu korzyści, jakie przynosi stosującym się do niej osobom – wzajemności uznania, stabilizacji posiadania, ograniczenia przemocy, zmniejszenia kosztów transakcyjnych, *etc.* - rozpowszechnia się wśród członków danej społeczności, z czasem stając się dominującym modelem zachowania³⁷.

W podobny sposób w literaturze przedmiotu tłumaczy się powstanie i upowszechnienie się szeregu innych fundamentalnych instytucji i norm społecznych zaliczanych do ładu pierwszego stopnia, w tym pieniądza, prawa zwyczajowego, wzorów właściwego postępowania, a nawet moralności *per se*³⁸. Część owych spontanicznie powstałych konwencji, jak np. ruch lewo/prawostronny czy język jakim posługujemy się na co dzień, ma charakter samo-wykonywalny – stosowanie się do nich leży w interesie tak wszystkich uczestników gry, jak i każdego gracza z osobna - inne np. poszanowanie własności, czy uznawanie systemu kolejkowego, dla ich przestrzegania wymagają konwencji satelickich – porządku drugiego stopnia.

Ład drugiego stopnia może mieć charakter emergentny (tzw. ład ekologiczny), być wynikiem świadomego projektu (ład konstruktywistyczny), bądź też być wynikiem ich konwergencji³⁹. Obecnie najszerzej rozpowszechnionym instytucjonalnym modelem porządku drugiego stopnia są państwa narodowe, jednak jak dowodzą liczne badania antropologiczne i historyczne, jest on stosunkowo młodą i z całą pewnością nie jedyną formą jaką może on przyjmować. Jak stwierdza Robert L. Carneiro, przez 99,8% historii naszego gatunku ludzie, żyli w innych formacjach ustrojowych niż państwo⁴⁰ i także obecnie istnieją społeczności pozbawione utożsamianego z nim scentralizowanego aparatu przymusu⁴¹. Znane nauce bezpaństwowe ustroje społeczne obejmują m.in. społeczeństwa egalitarne (w sensie politycznym nie ekonomicznym, *vide* słynna klasyfikacja M. Frieda)⁴², plemienne, klanowe i system naczelnictw. W literaturze przedmiotu porządki wolne od narzucanych przymusem monopolii w zakresie tworzenia, stosowania i egzekwowania prawa określa się za sprawą Toma W. Bella mianem policentrycznych⁴³. Bruce L. Benson wyróżnia sześć wspólnych dla nich cech, z których każda jest przedmiotem zainteresowania analitycznych anarchistów: 1) system normatywny społeczności

³⁷ Zob. np. T. Jaworski, B.J. Wilson, *Go West Young Man: Self-selection and Endogenous Property Rights*, Southern Economic Journal 2013, vol. 79, nr 4, s. 886-904.

³⁸ Zob. zwł. B.L. Benson, *Beliefs as Institution-Specific Rationalized Self Interest* (w:) H. Bouillon, H. Kliemt (red.), *Ordered Anarchy. Jasey and his Surroundings*, Burlington 2007, s. 103-145.

³⁹ V.L. Smith, *Racjonalność...*, s. XXXIV-XXXV.

⁴⁰ R.L. Carneiro, *Political Expansion as an Expression of the Principle of Competitive Exclusion*, (w:) R.E. Cohen, E.R. Service (red.), *Origins of the State: The Anthropology of Political Evolution*. Philadelphia 1978, s. 219.

⁴¹ Zob. np. J.C. Scott, *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*, New Haven 2009.

⁴² M.H. Fried, *The Evolution of Political Society. An Essay in Political Anthropology*, New York 1967.

⁴³ T.W. Bell, *Polycentric Law*, Human Studies Review 1991/92, vol. 7, nr 1.

policentrycznych przykłada szczególną wagę do uprawnień jednostkowych i prywatnej własności; 2) egzekucja norm leży po stronie jednostki, której interes został naruszony, wspieranej przez osoby trzecie na zasadzie wzajemności; 3) funkcjonują w nich sformalizowane procedury rozstrzygania sporów mające na celu zapobieganiu użycia przez zwaśnione strony przemocy; 4) naruszenia prawa traktowane są jako delikty wymagające ekonomicznego zadośćuczynienia; 5) groźba ostracyzmu społecznego stanowi silny bodziec do dobrowolnego poddania się werdyktowi nakazującemu wypłatę rekompensaty; 6) zmiany prawne zachodzą na drodze ewolucyjnego rozwoju norm i zwyczajów⁴⁴.

Współczesna dominacja państw narodowych wskazuje jednak, iż społeczności bezpieczeństwa podlegają presjom istotnie ograniczającym bądź wręcz wykluczającym ich długookresową stabilność⁴⁵. Dwa najczęściej wskazywane w literaturze przedmiotu czynniki destabilizujące społeczności policentryczne to brak efektywnych mechanizmów przeciwdziałania przemocy w sytuacji występowania znacznej dysproporcji sił pomiędzy zwaśnionymi stronami i nieumiejętność radzenia sobie z dużym stopniem heterogeniczności⁴⁶. Badania empiryczne prowadzone przez analitycznych anarchistów wykazują, iż dla każdego z tych problemów istnieją rozwiązania oparte na mechanizmach selekcji *ex ante* i zmniejszaniu dystansu społecznego⁴⁷, dyskusyjną kwestią pozostaje jednakże zakres ich skalowania, albowiem dowody na ich skuteczność dotyczą stosunkowo niewielkich i słabo rozwiniętych społeczności⁴⁸. Zbliżonym problemem jest kwestia odporności społeczności policentrycznych na najazd zewnętrzny, wskazywany w antropologii politycznej, jako jeden z podstawowych mechanizmów formułowania się państw⁴⁹.

IV. Dane poddawane analizom w badaniach empirycznych nad stanami natury pozyskiwane są zarówno ze źródeł historycznych, jak i współcześnie prowadzonych obserwacji. Proces kształtowania się ładu pierwszego stopnia rekonstruowany jest przede wszystkim w oparciu o funkcjonowanie społeczności pierwotnych⁵⁰. Ich bardzo dobrze udokumentowane w nauce

---

⁴⁴ B.L. Benson, *The Enterprise...*, s. 21.

⁴⁵ Zob. np. R. Holcombe, *Government: Unnecessary but Inevitable*, Independent Review 2004, nr 8, s. 325-342 oraz A. Rutten, *Can Anarchy Save Us from Leviathan?*, Independent Review 1999, nr 3, s. 581-593.

⁴⁶ Zob. np. A. Greif, *Institutions and Impersonal Exchange: From Communal to Individual Responsibility*, Journal of Institutional and Theoretical Economics 2002, vol 158, nr 1, s. 168-294.

⁴⁷ P.T. Leeson, *Anarchy Unbound. Why Self-Governance Works Better Than You Think*, Cambridge 2014 i inne przywoływane tam pozycje tego samego autora.

⁴⁸ Zob. np. A.K. Dixit, *Economic Governance* (w:) S.N. Durlauf, L.E. Blume (red.), *The New Palgrave Dictionary of Economics Online*, http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_E000260 (stan z 12.07.2014).

⁴⁹ Zob. prace zebrane w *Origins of the State. The Anthropology of Political Evolution*, red. R. Cohen, E.R. Service, Philadelphia 1978. Omówienia tego zagadnienia z perspektywy analitycznego anarchizmu zawiera m.in. J.R. Hummel, *The Will to be Free: The Role of Ideology in National Defence* (w:) H.H. Hoppe (red.), *The Myth of National Defence: Essays on the Theory and History of Security Production*, Auburn 2003, s. 275-287.

⁵⁰ Zob. np. B.L. Benson, *Enforcement of Private Property Rights in Primitive Societies: Law without Government*,

przykłady obejmują m.in. plemiona północnoamerykańskich Yuroków, arktycznych Eskimosów, południowoamerykańskich Kuikurów, nowogwinejskich Kapauków, zairskich Pigmejów, filipińskich Ifugao oraz sudańskich Nuerów⁵¹. Część z tych społeczności przetrwała do czasów współczesnych, co pozwala na analizę ich interakcji z wyżej rozwiniętymi społecznościami i ustalenie stopnia odporności na presję ze strony sąsiadujących z nimi państw⁵².

Szczególnym obszarem badań nad kształtowaniem się ładu pierwszego stopnia są konflikty międzygrupowe, albowiem dotyczące ich analizy dowodzą, iż nawet w Hobbesowskiej dżungli - najmniej pożądanej, a zarazem według powszechnej opinii najbardziej prawdopodobnej spośród wszystkich wersji anarchii - mogą endogenicznie uformować się normy ograniczające zakres przemocy⁵³. W tym kontekście w literaturze przedmiotu przytaczane są m.in. *leges marchiarum* - prawa zwyczajowe wyrosłe na gruncie regularnych starć do jakich dochodziło na pograniczu szkocko-angielskim przed unią personalną, która w 1603 połączyła oba kraje, XVII-wieczne konstytucje karaibskich piratów, umowy zawierane przez XVIII i XIX-wiecznymi kaperów z załogami napadanych przez nich statków handlowych oraz współczesne kodeksy zorganizowanych grup przestępczych⁵⁴. Podobne cele przyświecają badaniom nad funkcjonowaniem rejonów dotkniętych katastrofami naturalnymi⁵⁵.

Manifestacją spontanicznie powstałego bezpieczeństwa ładu drugiego stopnia są policentryczne systemy prawne. Policentryzm uznawany jest przez historyków państwa i prawa za jedną z najbardziej charakterystycznych cech całej okcydentalnej kultury prawnej⁵⁶, badania prowadzone przez analitycznych anarchistów koncentrują się jednak na jego kanonicznych formach, do których zalicza się przede wszystkim Islandię z okresu funkcjonowania tzw. Wolnej Wspólnoty (~930~1264), anglosaski system prawa zwyczajowego, z którego w późnym średniowieczu wyłoniła się kultura *common law*, celtycką Irlandię sprzed angielskiego podboju oraz XIX-wieczne społeczności osadnicze tworzone przez pionierów zasiedlających zachodnie rubieże

---

Journal of Libertarian Studies 1989, vol. 9, nr 1, s. 1-26; *Idem*, *An Evolutionary Contractarian View of Primitive Law: The Institutions and Incentives Arising Under Customary Indian Law*, Review of Austrian Economics 1991, vol. 5, nr 1, s. 41-65; P.T. Leeson, *Coordination without Command: Stretching the Scope of Spontaneous Order*, Public Choice 2008, nr 135, s. 67-78.

⁵¹ Zob. np. P. Clastres, *Society Against State: Essays in Political Anthropology*, New York 2007.

⁵² B.L. Benson, *Legal Evolution in Primitive Societies*, Journal of Institutional and Theoretical Economics 1988, nr 144, s. 772-788.

⁵³ C.J. Coyne, *Order in the Jungle. Social Interaction without the State*, Independent Review 2003, vo. 7, nr 4, s. 557-566.

⁵⁴ Zob. odpowiednio P.T. Leeson, *The Laws of Lawlessness*, Journal of Legal Studies 2009, vol. 38, nr 2, s. 471-503; *Idem*, *The Invisible Hook: The Hidden Economics of Pirates*, Princeton 2011; P.T. Leeson, A. Nowrasteh, *Was Privateering Plunder Efficient?*, Journal of Economic Behavior and Organization 2011, vol. 79, nr 3, s. 303-317; P.T. Leeson, D.B. Skarbek, *Criminal Constitutions*, Global Crime 2010, vol. 11, nr 3, s. 279-298.

⁵⁵ C.J. Coyne, J.S. Lemke, *Polycentricity in Disaster Relief*, Studies in Emergent Order 2011, nr 4, s. 40-57.

⁵⁶ Zob. zvl. H. J. Berman, *Prawo i rewolucja. Kształtowanie się zachodniej tradycji prawnej*, Warszawa 1995.

Stanów Zjednoczonych⁵⁷.

Średniowieczna Islandia zawdzięcza szczególne zainteresowanie jakim cieszy się wśród badaczy stanów natury nie tylko policentrycznemu ustrojowi – od czasu jej zasiedlenia na przełomie IX i X wieku, aż po przejście nad nią politycznej kontroli przez władców norweskich w połowie wieku XIII, islandzki system prawny (*var lög*) pozbawiony był scentralizowanego aparatu wykonawczego⁵⁸ – ale także stopniowi jego udokumentowania. Zachowane kompletne zbiory staroislandzkiego prawa (*Grágás*), wraz z niezwykle bogatymi źródłami narracyjnymi przyrównywanymi niekiedy przez współczesnych autorów do zapisków antropologów badających społeczeństwa pierwotne⁵⁹, pozwalają na prowadzenie szczegółowych analiz nad funkcjonowaniem islandzkiej „zorganizowanej anarchii” m.in. w obszarze stosunków rodzinnych, sąsiedzkich, umownych i własnościowych, a także wynikających na tym tle konfliktów, ich przebiegu oraz metodach ich rozstrzygnięcia⁶⁰.

Zainteresowanie badaczy stanów natury Irlandią sprzed panowania angielskiego ma swe źródło przede wszystkim w *Fénechas* (dosłownie „prawo wolnych ludzi”) – sięgającym swymi korzeniami epoki brązu spontanicznie powstałym zbiorze norm, stosowanych przez brehonów – prywatnych ekspertów prawnych, którym zwaśnione strony oddawały spory pod rozstrzygnięcia i egzekwowanych przez członków tzw. *túatha*, swoistych towarzystw ubezpieczeń wzajemnych zrzeszających właścicieli ziemskich, przedstawicieli wolnych zawodów i wolnych rzemieślników. Ponad 100 zachowanych do czasów współczesnych rozpraw prawnych zebranych w 6 tomowy *Corpus Iuris Hibernici* pozwala uzyskać fragmentaryczny, acz niekiedy szczegółowy obraz niezwykle złożonego systemu prawnego funkcjonującego na Irlandii bez mechanizmów publicznej egzekucji od co najmniej V wieku n.e., aż po XVII-wieczną inwazję Cromwella⁶¹.

Anglosaski system prawa zwyczajowego (zwany w zależności od okresu *ǣ* bądź *lagu*) jest przedmiotem badań analitycznych anarchistów zarówno z uwagi na jego pierwotny policentryzm,

---

⁵⁷ Warto nadmienić, iż ostatnio w debatach prowadzonych na gruncie analitycznego anarchizmu pojawił się wątek polski – przykład Rzeczypospolitej szlacheckiej, został wykorzystany jako dowód dysfunkcyjności policentrycznego porządku konstytucyjnego. Zagadnienie to nie spotkało się jednak jak dotąd z szerszą analizą. Zob. A. Reed, *Rationality, History and Inductive Politics* (w:) R.T. Long, T.R. Machan (red.), *Anarchism/Minarchism: Is a Government Part of a Free Country?*, Burlington 2008, s. 28-33.

⁵⁸ W. Gogłóza, *Upadek policentrycznego porządku konstytucyjnego średniowiecznej Islandii w świetle teorii stanu natury Roberta Nozicka* (w:) S. Górka, T. Słupik, G. Szewczyk (red.), *Oblicza wolności. Od klasycznego liberalizmu do libertarianizmu*, Katowice 2013, s. 47-72.

⁵⁹ *Idem*, *Spór o historyczność sag Islandczyków w perspektywie antropologii prawa* (w:) Z. Władek, J. Stelmasiak W. Gogłóza, K. Kukuryk, (red.), *Księga życia i twórczości. Księga pamiątkowa dedykowana Romanowi A. Tokarczykowi*, tom V *Prawo*, Lublin 2013, s. 64-89.

⁶⁰ Zob. np. D.D. Friedman, *Private Creation and Enforcement of Law: A Historical Case*, *Journal of Legal Studies* 1979, vol. 8, nr 2, s. 399-415; W.I. Miller, *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland*, Chicago 1997; J.L. Byock, *Viking Age Iceland*, London 2001.

⁶¹ Zob. np. J.R. Peden, *Property Rights in Celtic Irish Law*, *Journal of Libertarian Studies* 1977 vol. 1, nr 2, s. 81-95; G. Casey, *Reflections on Legal Polycentrism*, *Journal of Libertarian Studies* 2010, vol. 22, nr 1, s. 22-34; G. Barden, T. Murphy, *Law and Justice in Community*, Oxford 2010.

jak i na przebieg jego późniejszej ewolucji, w skutek której wyłoniła się kultura *common law*⁶². Tradycyjny system prawny Anglosasów opierał się na systemie wzajemnych poręczeń (*borh*) w ramach, których grupy kilkunastu niespokrewnionych ze sobą osób na drodze umowy gwarantowały wobec podmiotów zewnętrznych poszanowanie norm zwyczajowych przez swych członków i zobowiązywały się do uiszczenia za nich kary w razie ich naruszenia. Rozstrzygnięciem sporów zajmowały się wiece sąsiedzkie zwane *moots*, zaś egzekucja orzeczeń pozostawała w rękach prywatnych. Za sprawą złożonego procesu umacniania się władzy monarszej angielski system prawny z czasem nabierał coraz bardziej monocentrycznego charakteru, zachowując jednak pewne pluralistyczne elementy aż do przełomu XVIII i XIX wieku. Daleko posunięta konkurencja pomiędzy sądami królewskimi, eklezjalnymi, kupieckimi, *etc.*, uznawana przez Adama Smitha za źródło „doskonałości angielskich sądów”⁶³, wskazywana jest w literaturze przedmiotu, jako dowód na trwałość policentrycznego systemu prawnego w obliczu presji ze strony państwa⁶⁴.

Osadnicze tereny XIX-wiecznych Stanów Zjednoczonych poddawane są analizom w skutek swoistej próżni instytucjonalnej, w którą trafiali zasiedlający ją pionierzy, poruszający się na zachód znacznie szybciej niż władze federalne. Jakkolwiek w powszechnej świadomości obszar ten funkcjonuje pod nazwą Dzikiego Zachodu, liczne badania wskazują, iż osadnicy na drodze spontanicznych interakcji rozwinęli złożony system prawny, którego funkcjonowanie bardzo dalekie było od wizji, jaką przedstawiają twórcy westernów.⁶⁵ Wartość poznawczą badań nad „amerykańskim eksperymentem z anarcho-kapitalizmem”, jak niekiedy określany jest on w literaturze przedmiotu⁶⁶, wzmacnia stosunkowo nieodległy dystans czasowy dzielący nas od okresu jego funkcjonowania oraz względnie wysoki stopień rozwoju społeczno-politycznego analizowanej społeczności.

Za współczesny przykład policentryzmu prawnego uznawany jest obszar stosunków międzypaństwowych. Na arenie ponadnarodowej nie istnieje żaden meta-suweren, członkostwo w organizacjach międzynarodowych ma charakter dobrowolny, dobrowolnie upowszechniają się też normy regulujące stosunki między krajami⁶⁷. Cechy te sprawiają, iż strefa relacji między suwerennymi podmiotami prawa międzynarodowego jest coraz częściej wykorzystywana do

---

⁶² N.A. Currott, E.P. Stringham, *The Rise of Government Law Enforcement in England* (w:) E.J. López (red.), *The Pursuit of Justice. Law and Economics of Legal Institutions*, New York 2010, s. 19-36.

⁶³ A. Smith, *Badania...*, t. 2, s. 374-378.

⁶⁴ E.P. Stringham, T.J. Zywicki, *Rivalry and Superior Dispatch: An Analysis of Competing Courts in Medieval and Early Modern England*, *Public Choice* 2011, nr 147, s. 497-524.

⁶⁵ Zob. zvl. T.L. Andreson, P.J. Hill, *The Not so Wild, Wild West. Property Rights on the Frontier*, Stanford 2004; A.P. Morriss, *Miners, Vigilantes & Cattlemen: Overcoming Free Rider Problems in the Private Provision of Law*, *Land & Water Law Review* 1998, nr 33, s. 581-696; B.L. Benson, *Reciprocal Exchange as the Basis of Law: Examples from American History*, *Journal of Libertarian Studies* 1991, vol. 9, nr 1, s. 64-77.

⁶⁶ T.L. Andreson, P.J. Hill, *An American Experiment in Anarcho-Capitalism: The Not So Wild, Wild West*, *Journal of Libertarian Studies* 1979, vol. nr 3, s. 9-29.

⁶⁷ P.T. Leeson, *Anarchy...*, s. 165.

modelowania stanu anarchii⁶⁸.

Przedmiotem badań, któremu poświęca się w tym obszarze najwięcej uwagi jest system rozstrzygnięcia sporów zaistniałych w związku z międzynarodowymi transakcjami gospodarczymi. Do czasu wejścia w życie konwencji nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych z 10 czerwca 1958 roku (Dz.U. 1962 nr 9 poz. 41) przedsiębiorcy prowadzący transgraniczne interesy pozbawieni byli efektywnych mechanizmów publicznej egzekucji orzeczeń. W takiej sytuacji wykonywanie zobowiązań umownych opierało się głównie na reżimie powtarzalnych transakcji i sankcjach rozproszonych (ostracyzmie ze strony potencjalnych kontrahentów), a mimo to wartość międzynarodowego obrotu towarowego już w końcu lat 40-tych XX w. przekraczała kwotę 300 miliardów USD⁶⁹. Także obecnie, gdy suma ta jest kilkunastokrotnie wyższa, zdecydowana większość transakcji przebiega w sposób bezkonfliktowy, zaś nieliczne przypadki sporów są skutecznie rozstrzygane na drodze prywatnego arbitrażu⁷⁰, prowadzonego z użyciem norm i procedur sięgających swymi korzeniami spontanicznie powstałego policentrycznego systemu średniowiecznego prawa kupieckiego *lex mercatoria*⁷¹.

Prywatny arbitraż obywatelający się bez mechanizmów publicznej egzekucji orzeczeń jest też charakterystyczny dla systemów normatywnych funkcjonujących obok – bądź też, jak przyjęło się to określać w literaturze przedmiotu „w cieniu” - oficjalnie obowiązującego prawa⁷². Klasycznym przykładem w tym względzie jest alternatywny system rozstrzygnięcia sporów działający przy nowojorskim rynku diamentów, całkowicie zdominowanym przez Haredim - ultra-ortodoksyjnych Żydów, których wierzenia religijne zabraniają im wzajemne pozywanie się przed państwowe sądy⁷³. Własne metody prywatnego rozwiązywania konfliktów posiada również szereg innych mniejszości religijnych i etnicznych w tym Amisze, Mormoni, Kwakrzy i Romowie, a także liczne grupy profesjonalne i branżowe⁷⁴. Szeroko omawiany w literaturze przedmiotu jest też system prawa sąsiedzkiego spontanicznie rozwinięty przez ranczerów z hrabstwa Shasta w Kalifornii,

---

⁶⁸ Zob. S. Skarpedas, *Anarchy* (w:) D.A. Wittman, B.R. Weingast (red.) *The Oxford Handbook of Political Economy*, Oxford 2008, s. 881-896 i przywoływane tam pozycje literatury przedmiotu.

⁶⁹ P.T. Leeson, *How Important is State Enforcement for Trade?*, *American Law and Economics Review* 2008, vol. 10, nr 1, s. 61-89.

⁷⁰ Y. Dezalay, B.G. Garth, *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order*, Chicago 1998.

⁷¹ Zob. zvl. B.L. Benson, *The Spontaneous Evolution of Commercial Law*, *Southern Economic Journal* 1989, vol. 55, nr 3, s. 644-661; P.R. Milgrom, D.C. North, B. R. Weingast, *The Role of Institutions in the Revival of Trade: The Medieval Law Merchant, Private Judges, and the Champagne Fairs*, *Economics and Politics* 1990, nr 2, s. 1-23; H.J. Berman, C. Kaufman, *The Law of International Commercial Transactions (Lex Mercatoria)*, *Harvard International Law Review* 1978, vol. 19, nr 1, s. 221-277.

⁷² P.T. Leeson, *How Much Order Can Spontaneous Order Create?* (w:) P. Boettke, *Handbook on Contemporary Austrian Economics*, Cheltenham 2010, s. 137-139.

⁷³ Zob. L. Bernstein, *Opting Out of the Legal System: Extralegal Contractual Relations in the Diamond Industry*, *Journal of Legal Studies* 1992, vol. 21, nr 1, s. 115-157 oraz B.D. Richman, *How Community Institutions Create Economic Advantage: Jewish Diamond Merchants in New York*, *Law and Social Inquiry* 2006, vol 31, nr 2, s. 383-420.

⁷⁴ Zob. np. B.L. Benson, *Reciprocal...*, s. 57-64.

opisany przez Roberta C. Ellicksona w słynnej pracy *Porządek bez prawa*⁷⁵.

Najnowszym obszarem badań empirycznych nad stanami natury są rejony upadłych państw. Jak stwierdza jeden z czołowych przedstawicieli analitycznego anarchizmu ekonomista Peter T. Leeson, myśląc o instytucji państwa „zwykliśmy wyobrażać sobie, iż większość rządów na świecie stanowią te dobrze funkcjonujące, a dysfunkcjonalne znajdują się w mniejszości. W rzeczywistości jest dokładnie odwrotnie. Dobrze funkcjonujące, [konstytucyjnie] ograniczone rządy, chroniące własność prywatną i świadczące dobra publiczne zwiększające ogólny dobrobyt stanowią wyjątek, nie zaś regułę. Z opublikowanego w 2007 roku Indeksu Państw Upadłych [Failed States Index] wynika, iż niemal 16% krajów (konkretnie 32) powiązanych jest z <<upadłymi państwami>>. Państwa te mają ultra-grabieżczy i całkowicie dysfunkcjonalny charakter. Zgodnie z tym samym indeksem, kolejnych 49% państw (97) ma status <<zagrożonych>> [upadkiem]. [...] Jeśli dane te są prawidłowe, to oznaczałoby, iż ponad połowa państw na świecie jest krytycznie bądź niebezpiecznie dysfunkcjonalna. Światowy <<eksperyment>> z rządami przyniósł więc za sobą znacznie mniej jednoznaczne wyniki, niż większość ludzi sądzi. Tak naprawdę gdybyśmy mieli go ocenić jako rozwiązanie dla problemów społecznych, kierując się przy tym liczbą krajów, w których rozwiązanie to rzeczywiście okazało się być sukcesem, musielibyśmy uznać instytucję państwa za porażkę”⁷⁶.

Szczególnym zainteresowaniem analitycznych anarchistów w odniesieniu do upadłych państw cieszy się Somalia. Kraj ten w ciągu ostatnich kilku dekad podlegał szeregowi radykalnych transformacji, za sprawą których stał on się obszarem naturalnego eksperymentu społecznego nad (dys)funkcjonalnością anarchii. Odzyskawszy na początku lat 60-tych XX w. niepodległość, jeszcze przed końcem tej samej dekady Somalijczycy zostali w skutek zamachu stanu poddani dyktatorskim rządóm Mohameda Siada Barre, stojącego na czele jednego z najbrutalniejszych reżimów w najnowszej historii Afryki. Napięcia etniczne i załamanie centralnie planowanej gospodarki doprowadziło pod koniec lat 1980. do wybuchu wojny domowej, w skutek której w styczniu 1991 roku Barre został obalony, a kraj pogrążył się w anarchii. Następnich kilka w historii Somalii lat to okres Hobbesowskiego stanu natury, którego skutki spotęgowała dotkliwa susza i towarzysząca jej klęska głodu. W drugiej połowie lat 1990. mimo niepowodzenia międzynarodowych prób ukonstytuowania legalnych rządów, kraj ten zaczął jednak wyraźnie się stabilizować na gruncie tradycyjnego systemu somalijskiego prawa zwyczajowego *Xeer*⁷⁷. Szereg danych zebranych w ciągu ostatnich kilku lat przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Bank Światowy i Światową Organizację Zdrowia wykazuje wręcz, iż w kilku obszarach rozwoju pozbawiona państwa Somalia

---

⁷⁵ R.C. Ellickson, *Order without Law. How Neighbors Settle Disputes*, Cambridge 1991.

⁷⁶ P.T. Leeson, *Anarchy...*, s. 170.

⁷⁷ Zob. M. van Notten, S.H. MacCallum, *The Law of the Somalis: A Stable Foundation for Economic Development in the Horn of Africa*, Trenton 2005.

stała się liderem regionu, poprawiając swoje wyniki nie tylko względem stanu sprzed upadku rządów Barre, ale także w odniesieniu do krajów ościennych, które w ciągu ostatnich dekad nie pogrążyły się w wewnętrznych konfliktach⁷⁸.

V. Większość badań empirycznych nad stanami natury prowadzona jest przy użyciu standardowych narzędzi nauk społecznych – metody obserwacyjnej, hipotetyczno-dedukcyjnej, analizy źródłowej, porównawczej, instytucjonalnej, modelowania ekonomicznego, ekonomicznej analizy prawa, teorii racjonalnego wyboru, teorii gier, *etc.* - które nie wymagają szerszego omówienia. W ostatnich latach bardzo wyraźnie zyskują jednakże na znaczeniu analizy z użyciem laboratoryjnej ekonomii eksperymentalnej – stosunkowo młodej metody badawczej rozwiniętej przez jednego z najwybitniejszych przedstawicieli analitycznego anarchizmu Vernona L. Smitha. Polega ona na tworzeniu w warunkach laboratoryjnych kontrolowanego środowiska, w którym uczestnicy eksperymentu mają możliwość podejmowania realnych decyzji, zachęceni do tego za pomocą bodźców finansowych⁷⁹. Metaanalizy ekonomicznych eksperymentów replikowanych w różnych środowiskach wykazują wysoki stopień trafności zewnętrznej (poziom zgodności prawidłowości obserwowanych w warunkach laboratoryjnych z modelowaną sytuacją świata zewnętrznego), przez co metoda ta mimo początkowo sceptycznego nastawienia badaczy głównego nurtu, jest coraz szerzej stosowaną dla „poszukiwania trwałych i fundamentalnych prawidłowości ludzkiej natury”⁸⁰. Na gruncie analitycznego anarchizmu eksperymenty laboratoryjne zostały wykorzystane m.in. do odtwarzania doktrynalnych wyobrażeń stanu natury – w tym w wersjach opisanych przez T. Hobbesa, J.M. Buchanana i R. Nozicka - badania mechanizmów kształtowania się różnorodnych konwencji społecznych, rekonstruowania możliwych przebiegów pierwotnego zawłaszczenia, funkcjonowania rynków pozbawionych publicznego nadzoru, a także testowania wielu pesymistycznych założeń teorii gier i ekonomii neoklasycznej dotyczących ograniczeń kooperacji⁸¹.

Wyniki badań empirycznych nad stanami natury mają doniosłe znaczenie dla wielu dyscyplin naukowych, albowiem istotnie podważają one szereg fundamentalnych założeń, na których opierają się standardowe modele teoretyczne nauk prawnych, ekonomicznych i

---

⁷⁸ Zob. T. Nenova, T. Harford, *Anarchy and Invention. How Does Somalia's Private Sector Cope without Government?*, The World Bank's Group Private Sector Development Vice Presidency Public Policy for the Private Sector Notes 2004, nr 280, s. 1-4; P.T. Leeson, *Beter Off Sateless: Somalia Before and After Government Collapes*, Journal of Comparative Economics 2007, nr 35, s. 689-710; B. Powell, R. Ford, A. Nowrasteh, *Somalia After State Collapse: Chaos or Improvement?*, Journal of Economic Behavior and Organization 2008, nr 67, s. 657-670.

⁷⁹ Zob. teksty zebrane w pracy *Ekonomia eksperymentalna*, red. M. Krawczyk, Warszawa 2012.

⁸⁰ M. Krawczyk, *Podstawy: filozofia metody eksperymentalnej w ekonomii* (w:) M. Krawczyk (red.), *Ekonomia...* s. 20.

⁸¹ Zob. zwł. B. Powell, B.J. Wilson, *An Experimental Investigation of Hobbesian Jungles*, Journal of Economic Behavior and Organization 2008, vol. 66, nr 3-4, s. 669-686; A.C. Smith, D.B. Skarbek, B.J. Wilson, *Anarchy, Groups, and Conflict: an Experiment on the Emergence of Protective Associations*, Social Choice and Welfare 2012, vol. 38, nr2, s. 325-353; E.O. Kimbrough, V.L. Smith, B.J. Wilson, *Exchange, Theft, and Social Formation of Property*, Journal of Economic Behavior and Organization 2010, vol. 74, nr 3, s. 206-229; D.D. Davis, C.A. Holt, *Experimental Economics*, Princeton 1993, s. 317-380.

politycznych. Za przykład mogą posłużyć w tym względzie badania empiryczne nad modelem dochodzenia do równowagi oraz problemem gapowicza (*free rider problem*) - dwoma teoriami uznawanymi na gruncie ortodoksyjnej nauki ekonomii za argumenty przemawiające za koniecznością ingerencji państwa w działania rynku – emergentnego ładu pierwszego stopnia.

Zgodnie z modelem równowagi Cournota-Nasha, osiągnięcie przez rynek stanu równowagi konkurencyjnej wymaga działania na nim dużej liczby podmiotów, które muszą posiadać zarazem doskonałą, jak i wspólną dla nich wszystkich wiedzę na temat metod osiągania *equilibrium* (wspólna wiedza oznacza w tym przypadku, iż wszyscy muszą wiedzieć, że wszyscy wiedzą, że dysponują taką wiedzą)⁸². Wymagania te, zwłaszcza w zakresie posiadanych przez uczestników rynku informacji - są tak dalece restrykcyjne, że w zasadzie nie da się ich spełnić poza kartami podręczników. Nieuchronne odchylenia faktycznie istniejących rynków od tego modelu teoretycznego stanowią podstawę do wykazywania ich zawodności i są przywoływane w głównym nurcie ekonomii dla uzasadniania potrzeby podejmowania przez państwo działań korygujących.

Liczne eksperymenty przeprowadzone na tym gruncie w ciągu ostatnich kilku dekad sugerują jednak, iż osiągnięcie stanu równowagi nie wymaga spełnienia żadnego z tych warunków. Koordynująca funkcja cen działa nawet przy ograniczonej liczbie podmiotów, posiadających wyłącznie szczątkową wiedzę prywatną i nie podejmujących decyzji w sposób systematyczny⁸³. Jak stwierdza jeden z pionierów eksperymentalnej ekonomii Charles Plott, „niespodziewane słabe warunki”, w jakich dochodzi do uzyskania równowagi konkurencyjnej na gruncie samoporządkujących się interakcji prywatnych podmiotów, stanowią bardzo dobrą wiadomość dla funkcjonowania rynków, ale nieco gorszą dla zajmujących się nimi ekonomistów, gdyż dowodzą, że wbrew ich własnym wyobrażeniom na ten temat nie rozumieją, oni „dlaczego rynki działają tak, jak działają”⁸⁴.

Za wynikami badań empirycznych nie nadąża też teoria dóbr publicznych⁸⁵. Na gruncie standardowego modelu nauk społeczno-ekonomicznych za dobra publiczne uznaje się dobra, w stosunku do których nie istnieje możliwość wyłączenia konsumpcji i które są niekonkurencyjne w użytkowaniu (tzn. nie da się wykluczyć nikogo z ich korzystania, a zarazem korzystanie z tego dobra przez jedną osobę nie ogranicza możliwości jednoczesnego korzystania z niego przez innych np. pokaz sztucznych ogni)⁸⁶. Z uwagi na powyższe cechy dobra te podlegają tzw. problemowi gapowicza, tj. podmiotów, które uczestniczą w ich konsumpcji unikając ponoszenia kosztów ich świadczenia. Niemożność wykluczenia jednostki z konsumpcji dobra publicznego sprawia, że w jej

---

⁸² V.L. Smith, *Racjonalność...*, s. 59.

⁸³ Zob. J.H. Kagel, A. Roth, *Handbook of Experimental Economics*, Princeton 1995, s. 195 i n.

⁸⁴ Prywatna korespondencja cytowana w V.L. Smith, *Racjonalność...*, s. 20-21.

⁸⁵ Zob. zwł. A. de Jasay, *Social Contract, Free Ride. A Study of the Public Goods Problem*, Oxford 1989.

⁸⁶ *Public Goods and Market Failures: A Critical Examination*, red. T. Cowen, New Brunswick 1992.

interesie leży uchylanie się od jego finansowania. Jeśli jednak każdy będzie działał we własnym interesie i unikał opłat, dobro nie zostanie sfinansowane i nie będzie świadczone. Racjonalne działania jednostek prowadzą w tym wypadku do irracjonalnego wyniku grupowego *ergo* rynek nie jest zdolny do świadczenia dóbr publicznych. Powyższy wniosek nie znajduje jednak potwierdzenia, ani w badaniach historycznych, ani w eksperymentach ekonomicznych.

Praktycznie dla każdego ze zidentyfikowanych na gruncie ortodoksyjnej teorii ekonomii dobra publicznego istnieją historyczne przykłady ich świadczenia przez podmioty prywatne na drodze dobrowolnych opłat. Tak jest w przypadku latarni morskich, powszechnie uznawanych za sztandarowy przykład takich dóbr do czasu opublikowania artykułu Ronalda Coase wykazującego, że były one zwyczajowo finansowane na drodze umownej⁸⁷. Tak też jest z drogami, usługami policyjnymi i sądowymi, a nawet obroną narodową⁸⁸. Kluczowemu założeniu teorii dóbr publicznych jakoby jednostki nie były skłonne dobrowolnie uczestniczyć w finansowaniu dóbr publicznych, przeczą również wyniki licznych eksperymentów. Dla przykładu, metaanaliza dokonana przez Douglasa Davisa i Charlesa Holta nie ujawniła ani jednego badania, w którym wysokość dobrowolnych opłat kształtowałyby się na poziomie przewidywanym na gruncie problemu gapowicza⁸⁹.

Normatywny wymiar empirycznych badań nad stanem natury ujawniają wnioski wyciągane przez analitycznych anarchistów z analiz dotyczących funkcjonowania społeczności zamieszkujących tereny państw upadłych. Przypadek Somalii, która po upadku krwawego reżimu odpowiedzialnego za masowe naruszenia praw człowieka, po krótkim okresie chaosu ustabilizowała się i zaczęła rozwijać w oparciu o system policentrycznych norm zwyczajowych, wskazuje, iż przynajmniej w odniesieniu do wysoce dysfunkcyjnych, grabieżczych państw, pod rządami których wciąż żyje bardzo wielu mieszkańców naszego globu, stan „zorganizowanej anarchii” może stanowić względnie atrakcyjną alternatywę. Nie każde państwo może bowiem być uznane za poprawę względem stanu natury, jak również nie każdy ustrój jest możliwy do ukonstytuowania w dowolnej społeczności⁹⁰.

Elementem decydującym o wysokim poziomie rządów utożsamianych zazwyczaj z zachodnimi demokracjami typu liberalnego jest nie tyle rozwinięty aparat legislacyjny określający zasady postępowania i sprawny system publicznej egzekucji norm i orzeczeń, ale przede wszystkim istnienie realnych, wiążących ograniczeń władzy. W państwach, w których warunek ten

---

⁸⁷ R.H. Coase, *Latarnia morska w ekonomii* (w:) R.H. Coase, *Firma, rynek i prawo*, Warszawa 2013, s. 170-194.

⁸⁸ Zob. B.L. Benson, *Are Public Goods Really Common Pools? Considerations of the Evolution of Policing and Highways in England*, *Economic Inquiry* 1994, vol. 32, nr 3, s. 249-271; J.R. Hummel, D. Lavoie, *National Defense and the Public-Goods Problem* (w:) R. Higgs (red.), *Arms, Politics and the Economy: Historical and Contemporary Perspectives*, New York 1990, s. 37-60.

⁸⁹ D.D. Davis, C.A. Holt, *Experimental Economics*, Princeton 1993, s. 317-380.

⁹⁰ C. Coyone, *Reconstructing Weak and Failed States: Foreign Intervention and Nirvana Fallacy*, *Foreign Policy Analysis* 2006, vol. 2, nr 4, s. 343-360.

nie jest spełniony rozbudowany system prawodawczy i efektywne organa wykonawcze mogą stanowić dla obywateli poważne zagrożenie. Zidentyfikowane przez nauki polityczne i ekonomię rozwoju czynniki negatywnie wpływających na możliwość ustanowienia skutecznych ograniczeń władzy obejmują m.in. historię konfliktów etnicznych, występowanie na danym terenie cennych zasobów naturalnych będących przedmiotem długotrwałych walk oraz przeszłe doświadczenia z autorytarnymi systemami politycznymi⁹¹, a więc problemy, które w różnym stopniu dotyczą większości krajów tzw. Trzeciego Świata. Stąd też podążając za teorią optimum drugiego rządu (*theory of the second best*), część analitycznych anarchistów postuluje, iż w wysoce dysfunkcyjnych państwach zagrożonych upadkiem, reformy ustrojowe powinny zmierzać nie w kierunku adaptowania zachodnich instytucji, które w lokalnych warunkach mogą i jak pokazuje historia najnowsza często były przechwytywane przez grabieżcze reżimy, lecz promowania swobodnego rozwoju już występujących w tych społecznościach zdecentralizowanych mechanizmów zapewniania kooperacji, opartych o prawo zwyczajowe i konwencjonalne wzorce zachowania⁹².

---

⁹¹ Zob. np. W. Easterly, *Can Institutions Resolve Ethnic Conflict?*, *Economic Development and Cultural Change* 2001, vol. 49, nr 4, s. 687-706; K. Wick, E. Bulte, *Contesting Resources – Rent Seeking, Conflict and the Natural Resource Curse*, *Public Choice* 2006, vol. 128, nr 3, s. 457-476; P. Pierson, *The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change*, *Governance* 2000, vol. 13, nr 4, s. 475-499.

⁹² P.T. Leeson, C.R. Williamson, *Anarchy and Development: An Application of the Theory of Second Best*, *Law and Development Review* 2009, vol. 2, nr 1, s. 76-96.